

ЕКОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ТЕХНІКИ

© Чурсінова О., 2010

Проведено аналіз ідей сучасних українських мислителів, які пов’язують екологічну кризу із розвитком техніки і намагаються знайти шляхи подолання екологічних загроз не через відмову від науково-технічних досягнень, а саме на шляху трансформації технічного розвитку у бік його гуманізації і гармонізації відносин у системі „суспільство-природа”.

Ключові слова – екологія, гармонізація, науково-технічний прогрес, природа, філософія техніки.

Oksana Chursinova. Ecological Problem in the Context of the Modern Ukrainian Philosophy of Technique.

In the article analyses the ideas of the modern Ukrainian thinkers which connect the ecologic crisis with the development of technique. They try to overcome the ecologic threats not over refusal the science and technical achievement but in the way of transformation of technical development to the humanism and harmony in a system „society-nature”.

Keywords – ecology, harmony, nature, science and technical progress, philosophy of technique.

Філософським проблемам техніки присвячено чимало праць [1–5; 7; 9; 10; 11], розглядаються також гносеологічні і світоглядні проблеми розвитку техніки і науково-технічного прогресу, соціальні наслідки цього феномену, суперечності у відносинах між людиною і машиною тощо. В окремих роботах українських авторів з цієї тематики зустрічаємо й екологічний аспект цієї проблеми [1; 3; 5; 8; 10–13]. Однак цей напрям української філософії техніки характеризується фрагментарністю, не посідає належного за його сучасною гостротою місця серед інших спрямувань філософського знання, пов’язаного з технічним розвитком людства. Водночас стан природного середовища України, високий ступінь захворюваності населення, зростання смертності людей, низький рівень екологічної грамотності, слабка увага керівників підприємств і урядовців до екологічних наслідків промислово-технічної діяльності – чинники, які мали би поставити означену проблематику на чільне місце у філософських дослідженнях. Названі обставини достатньою мірою свідчать про *актуальність* осмислення екологічного аспекту технічного розвитку. У зв’язку з цим автор ставить за *мету* виділити основні ідеї сучасних українських філософів техніки і, проаналізувавши їх, створити тим самим певну основу для формування екологічного напрямку як порівняно самостійного у філософії техніки в українській філософській думці. Внаслідок проведеного дослідження отримані *результати*, які можна коротко підсумувати у таких положеннях. В українській філософії техніки осмислюється екологічна проблематика, але вона ще не стала достатньо впливовим, порівняно самостійним напрямом досліджень, хоча потреба у цьому на фоні загрозливого екологічного становища технічного і технологічного розвитку нашої держави очевидна.

Багато українських дослідників (О. Алієва, В. Мельник, В. Князев, В. Петрушенко, М. Тарасенко та ін.) вважають техніку іманентним проявом людської діяльності, головним способом взаємозв’язку людства з природою, опосередковуючою ланкою в системі „суспільство-природа”, а вирішення існуючих нині екологічних проблем вбачають у вдосконаленнях техніки. „По суті, всі, хто розглядає техніку у найширшому смислі цього терміна, – зазначає В.Л. Петрушенко, –

наполягають на тому, що вона вкорінена у самий фундамент людського існування і є проявом особливостей людської взаємодії із світом” [13, с. 14].

У такому ж руслі міркує В. Князев у своїй праці „Людина і технологія (соціально-філософський аспект)” [5]. Дослідник підкреслює, що технічне загалом є іманентним природі людини, що воно – „... дім людського буття, об’єктивно-предметний спосіб розвитку суспільної сутності і творчих потенцій людини” [5, с. 51]. На його думку, розвиток людства і технічний розвиток – паралельні прямі, що мають однакові координати відліку [6].

Розглядаючи проблеми філософії техніки (предмет філософії техніки, поняття техніки і технології, вплив техніки на розвиток суспільства тощо), В.Л. Петрушенко звертає увагу на те, що ця галузь знань змушує нас „дещо по-іншому розглядати окремі традиційні проблеми філософії, зокрема: що таке людина, що таке природа, які можливі між ними системи взаємозв’язку...” [9, с. 405]. З цього переліку зрозуміло, що зв’язок екологічної проблеми з технічним розвитком людства постає чи не найсуттєвішою больовою точкою нашого сьогодення. Міркуючи про сутність техніки, автор далі зазначає: „... Техніка пов’язана із суттєвими особливостями людського пізнання та інтелекту, із людськими намаганнями або підпорядкувати собі природу, або накласти на неї раціональні регламентації чи впорядкування ... Техніка до певної міри постає як спосіб організації людських дій; вона безумовно пов’язана із намаганням людини за допомогою кінцевого оволодіння нескінченним, за допомогою раціонального-позараціонального, за допомогою функціонального та доцільного – самодостатнім, за допомогою ефективно нарощуваного – довільним, за допомогою регламентованого – спонтанним. Виходить, що тією мірою, якою людина є істотою розумною, здатною до впорядкованих дій, до самоорганізації, до реалізації задумів та намірів у серії або системі поведінки та життєдіяльності, вона постає технічною або технічно озброєною, навіть тоді, коли вона просто здійснює впорядковані, доцільно скеровані дії” [9, с. 407]. Із такого визначення цікавими і нагальними для філософського осмислення виявляються насамперед проблеми зв’язку людської діяльності з процесами природи.

В. Мельник визначає місце техніки у взаємозв’язку людини з природою як *посередництво*, що знаходить свій матеріальний вираз у знаряддях праці. „Що являє собою техніка як суспільне явище, як засіб доцільної діяльності людей?” – запитує автор і відповідає: в розумінні сутності техніки треба виходити з того, що вона займає проміжне положення між людиною (суспільством) та предметом праці (природою). „Природа техніки суперечлива. Як штучне утворення... техніка виступає зв’язуючою ланкою, з’єднує обидві форми цього процесу... Якщо в загальному плані оцінити місце техніки в процесі взаємодії двох зазначених форм, то вона знаходитиметься на стику природного та штучного, на грані природи недоторканної та природи „олюдненої”,... природне і штучне в ній органічно взаємопов’язано і становить одне ціле” [8, с. 13].

Ця думка, з нашої точки зору, дуже важлива для розуміння природи техніки, що є синтезом природного і соціального, утворенням, яке не можна розглядати окремо ані як витвір людини, ані як матеріал природи. Лише у складному поєднанні цих компонентів, які певною мірою становлять відношення протилежності, і можливе існування техніки як такої.

З наведених вище міркувань автор робить висновок, що людська діяльність реалізується через посередництво техніки, яка створює основу для безупинного розширення і поглиблення взаємозв’язку і взаємопроникнення людини і природи. Техніка – опосередковуюча, проміжна ланка між ними. Техніка як посередник відіграє все вагомішу роль у функціонуванні суспільства, стала чи не найбільшою цінністю сучасної цивілізації. Це, насамперед зумовлено прогресом штучних, технічних засобів, суть якого полягає у все досконалішому оволодінні різноманітними природними явищами.

Означений аспект концепції В. Мельника можна назвати передусім позитивно орієнтованим щодо техніки в системі „природа-суспільство”, хоча варто зазначити, що визнання техніки іманентним елементом людської взаємодії із природою не виключає амбівалентної її оцінки. Позитивний бік технічної діяльності відзначає і В.Л. Петрушенко: „Справді, ми бачимо, як прогрес техніки дає змогу переборювати смертельні раніше хвороби, зменшувати гостроту екологічної кризи, вирішувати конфліктні ситуації у суспільстві, забезпечувати динамічний стан суспільної інфраструктури” [9, с. 417].

Однак є і негативний аспект, на який звертають увагу сучасні дослідники філософії техніки, пов'язаний в контексті нашої роботи з терміном „екологія” [1; 3; 7; 9; 11]. У цих працях підкреслюється думка, що саме вдосконалення технічних засобів, які багаторазово посилюють перетворювальні можливості людини, в парадоксальний спосіб породжує небезпеки і загрози для людини. Досконалість техніки, рівень технологічної оснащеності стали сьогодні не тільки (а можливо, і не стільки) синонімом процвітання і добробуту, але й причиною погіршення природної основи буття людини, змін та деформацій у традиційних уявленнях про моральні та соціальні цінності. Ця посередницька сфера (техніка) стає все більш могутньою і розгалуженою, набуває ознак певної незалежності від людини і її справжніх цінностей. Автори фантастичних романів (С. Кінг, К. Саймак, Р. Шеклі та ін.), науковці [1; 7] описують порівняно нове явище в історії людства – техносферу – як загрозу самому буттю людини. Дійсно, в наш час науково-технічна діяльність за своїм масштабом стала співрозмірна з глобальними природними явищами геологічного характеру і у зв'язку з суперечностями у її розвитку викликає все більше занепокоєння небайдужих мислителів.

У працях українського дослідника з філософських проблем техніки В.П. Мельника, зокрема ґрунтовній монографії „Філософські проблеми технікознавства” [8], проводиться думка, що техніка все більше стає визначальним чинником, вона детермінує не тільки соціальні та природні процеси, але й змінює природу самої людини. Техніка стає домінуючою силою, нерідко самоціллю творчих зусиль людини. Змінюється не тільки природне оточення, але формується і розвивається техносфера – „друга природа”, внаслідок чого перетворюється світ самої людини [8, с. 154–155].

Автор цієї праці аналізує передусім поняття людини, природи, техніки і праці в їх взаємозв'язку. Ці чотири категорії дають можливість показати атрибутивний характер технічної діяльності у житті людини і суспільства. Штучність культури є визначальною ознакою саме людської діяльності на відміну від законів природи. Тобто суспільство іманентно породжує техніку, вона безпосередньо становить основу людського способу буття. „Багатство природи та її законів, – відзначає автор, – розкривається в результатах людської діяльності, і насамперед – в техніці. Саме в техніці, а в подальшому за її допомогою закономірності природи реалізуються, пройшовши горнило людської праці, опредмечуються в процесі її здійснення та результатах діяльності. Людська праця, «згасаючи», уречевлюючись у природному матеріалі, поєднуючись з ним, змінює останній в такий спосіб, що в ньому актуалізується потенціал до задоволення певних людських потреб. У процесі поєднання людських та природних сутнісних сил створюється інша „олюднена” природа” [8, с. 11].

Негативні результати технічного розвитку, далекі від однозначності соціальних наслідків НТР, її негативний вплив на стан природного довкілля, „вузол екологічних проблем соціуму, що усвідомлюється як екологічна криза”, знайшли відображення у праці Е.П. Семенюка і В.П. Мельника „Філософія сучасної науки і техніки” [11].

Особливу увагу автори цієї книги звертають на трансформацію природи людини під впливом техніки, на екологію самої людини. „НТР, звичайно, має безліч конкретних проявів та результатів, безпосередньо пов'язаних з екстремальними навантаженнями на організм, потужними та різноманітними подразниками (які можуть бути і просто небезпечними для людини, її здоров'я, навіть життя) – зі змінами хімічного складу довкілля та його фізичних параметрів, з високими швидкостями, темпами, ритмами, і це все не може не оминати людину в соціумі... Адже відомо, що певні техногенні чинники здатні деформувати природні генетичні механізми спадковості, що є реальною загрозою для майбутніх поколінь” [11, с. 71].

В дисертації О.Г. Алієвої „Онтологія техніки в соціокультурному контексті” доводиться, що техніка прагне до влади над природою, яка передбачає не тільки формування природи для вираження істини, але для перетворення та використання її. Техніка прагне в такий спосіб вмістити природу в людське життя для подальшого інтегрування природних речей в людину. Тому людина постає як онтологічне місце техніки [1].

Українські філософи акцентували увагу на щільній взаємозалежності негативних наслідків технічної діяльності людини в природному середовищі і в людському середовищі, в людській

природі (біологічній і духовній). „З появою масової механічної техніки, значним зростанням масштабів виробничої активності людей, – відзначає В. Мельник, – даються взнаки порушення, нерідко глобального і незворотного характеру як в природних екосистемах, так і в самій людині, – виявляються ознаки можливості втрати нею деяких рис своєї автентичності... Технічна діяльність, по суті, призвела до кризового стану у відносинах людини з природою” [8, с. 156–157].

Вплив техніки на природу у межах сучасної цивілізації автор характеризує як тотальний наступ, вторгнення, агресію і відзначає її руйнівний зворотний вплив на саму людину, її біологічну природу і духовність. „Технологічна агресія”, – відзначає він, – призводить до краху людського у людині, згубних перспектив втрати людської ідентичності. Людина в умовах глобальної, планетарної і особистісно-індивідуальної технізації перетворюється в об’єкт маніпулювання технотронним суспільством” [8, с. 155].

Технологічна, предметно-перетворювальна діяльність набула таких масштабів, що створила реальну загрозу людству, поставила під сумнів не лише перспективи науково-технічного прогресу, але й майбутнє людства.

Водночас в українській філософії техніки домінує думка про те, що технічна діяльність в існуючих формах (технізація природи) в нашу епоху повинна бути завершена (В. Бондаренко, Ю. Кам’янська, Е. Семенюк та ін.). З метою виживання людство має прагнути до відновлення кожного компонента природної глобальної екосистеми. Зростаючі екологічні загрози змушують людину змінити увесь світогляд і відповідно характер технічної діяльності у напрямку гармонізації структури екосистем, відновлення колишнього гармонійного співіснування людини і природи.

Поширеною в середовищі науковців є думка, що подальша заміна природного середовища штучним, технізація природи повинні бути припинені, а натуральні компоненти екосистем відновлені, способи технічної діяльності мають наблизитися до природних, набути парадигмально-природного характеру. „Абсолютно все, – зазначають Е. Семенюк і В. Мельник, – що вороже життєвим інтересам людини, що здатне спотворити її природу, має бути вилучене з життя суспільства. І ті аспекти НТР, що загрожують негативними соціально-гуманітарними наслідками, не мають жодного розумного виправдання, вони повинні бути еліміновані, подолані у процесі подальшого її розгортання та поглиблення” [11, с. 71].

Певний нюанс у дослідженні екологічних аспектів техніки і технології підкреслює В. Князев. Не заперечуючи того, що досягнення науки, техніки і виробництва дійсно грандіозні і відкривають привабливі економічні, культурні, екологічні перспективи, він водночас звертає увагу на те, що проблеми технології і технологічного використання тих чи інших видів знань як ніколи раніше в історії людства безпосередньо заторкують соціальні і смисложиттєві аспекти буття людини і людства. Більше того, історичне розмаїття сучасної постановки цих питань виявляється в тому, що об’єктивно вони стають питаннями *границь* буття людини і можливості самого життя на Землі, тобто життєво важливими і тому світоглядно значущими фундаментальними проблемами як теорії, так і практики [5, с. 4]. Головне, на чому хотілося б наголосити і що здається нам важливим у наведеній позиції, це те, що розвиток техніки приводить до необхідності усвідомлення границь буття людини і її природного середовища – меж, за якими проглядають контури темряви тотального небуття.

На думку багатьох українських дослідників, сьогодні, як ніколи раніше, відчутним у людській спільноті є прагнення до гармонійних відносин з природою. Досягнення цієї гармонії велика кількість науковців пов’язує лише з успіхами науки і техніки. Н. Тарасенко вважає історично вищим ступенем розвитку матеріально-технічної бази природокористування створення комплексно-автоматизованого виробництва з широким використанням на практиці не тільки традиційних засобів освоєння природи, але й принципово нових – біофізичних, біохімічних, які дають можливість використовувати природу як важливу продуктивну силу у виробництві, покласти її закони в основу промислово-технологічних процесів, відтворювати багатство і унікальність природних

форм, наприклад, промислово-технологічного використання методів фотосинтезу, селекції нових культур, мікроорганізмів тощо. Це забезпечить найдосконаліше освоєння природи без порушення її екологічної рівноваги і руйнування біосфери і дасть змогу досягти повної гармонії взаємовідносин між промисловою технологією і природним середовищем. Такий ступінь раціонального природокористування являє собою гармонізацію взаємовідносин між промисловою технологією і природним середовищем [12, с. 20–21].

Український дослідник В. Бондаренко, аналізуючи багато положень філософії техніки німецького мислителя Ф. Дессауера і канадського філософа Дж.П. Гранта, звертає увагу на те, що саме у технічній діяльності людина себе значною мірою реалізує, оскільки те, що наявне у природі, виступає у статусі можливого для людини. Тобто в техніці людина реалізує лише те, що можливе, що „дозволено” природою і не може створити неможливе. Тому технічна діяльність не повинна сприйматись негативно, оскільки відповідність техніки законам природи виявляється у природних началах самої техніки [3, с. 119]. Цікавою у цій площині постає проблема зв'язку природничих і гуманітарних наук. Вони пов'язані одним і тим самим розумом, який виробив уявлення про світове ціле, справедливість, гуманістичні цінності і водночас створив сучасне природознавство, техніку і технологію. Гуманітарне знання і природничо-технічне певною мірою перебувають в опозиції, протистоянні одне до одного. Згадаємо дії зелених рухів, що керуються цінностями збереження життя на Землі, і акції представників цих рухів з перешкоджання впровадженню деяких технічних проектів. Постає питання про здатність сучасної філософії теоретично об'єднати ці протилежні напрями, осмислювати світове ціле і вписувати туди людину і природу з позицій існуючих парадигм знання, в якому пріоритет традиційно надається природничим наукам і технічній діяльності, що на них ґрутується. Залучення головних ідей, вироблених гуманітарними галузями знання, вимагає докорінно змінити всі наші уявленні і світоглядні пріоритети, на підставі яких відбувається сьогодні технічна діяльність [3, с. 120]. Лише за цієї умови можливий поворот усієї технічної діяльності людства на шлях відновлення втраченої гармонії людини з природою.

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки:

1. В українській філософії техніки екологічна проблематика ще не стала достатньо впливовим, порівняно самостійним напрямом досліджень. Однак потреба у цьому є нагальною у зв'язку із загрозливим екологічним станом технічного і технологічного розвитку нашої держави.

2. Багато дослідників позитивно оцінюють роль техніки у житті людини (О. Алієва, В. Мельник, В. Князєв, В. Петрушенко, М. Тарасенко та ін.), вважають її іманентним проявом людської діяльності, головним способом взаємозв'язку людства з природою, опосередковуючою ланкою у системі „суспільство-природа”, а вирішення існуючих нині екологічних проблем вбачають у вдосконаленні техніки.

3. Впливовим напрямом в українській філософії техніки є думка про те, що технічна діяльність в існуючих формах (технізація природи) в нашу епоху має бути завершена (В. Бондаренко, Ю. Кам'янська, Е. Семенюк та ін.). З метою виживання людство повинно прагнути до відновлення кожного компонента природної глобальної екосистеми. Зростаючі екологічні загрози змушують людину змінити увесь світогляд і відповідно характер технічної діяльності. Серед головних завдань людства на сучасному етапі розвитку суспільства є спрямувати техніку і технологію на відновлення гармонії системи „природа-суспільство”.

1. Алієва О.Г. Онтологія техніки в соціокультурному контексті: Автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / О.Г. Алієва. – Донецьк, 2004. — 19 с. 2. Баландин Р.К. Ноосфера или техносфера / Р.К. Баландин // Вопросы философии. – 2005. – № 6. – С.107–116. 3. Бондаренко В. Методологічні наголоси у сучасних філософських підходах до поняття природи / В. Бондаренко // Філософські пошуки. – 2009. – Вип. ХХІХ. – С.115–130. 4. Кам'янська Ю.В. Імперативи людської життєдіяльності у техногенній цивілізації : Автореф. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 /

Ю.В. Кам'янська. – Львів, 2005. – 19 с. 5. Князев В. Человек и технология (социально-философский аспект) / В. Князев. – К.: Лыбидь, 1990. – 175 с. 6. В.Князев. Технократизм як суспільне явище / В. Князев // Проблеми філософії. – 1992. –№ 91. – С.3–9. 7. Круглова Г.А. Римський клуб / Г.А. Круглова // Новейший философский словарь. – Минск, 2003. – С.833–839. 8. Мельник В.П. Філософські проблеми технікознавства (гносеологічні та предметно-перетворювальні аспекти) / В.П. Мельник. – Львів: Світ, 1994. – 176 с. 9. Петрушенко В.Л. Філософія науки і техніки / В.Л. Петрушенко // Філософія: Навч. посібник. – Київ–Львів, 2001. – Розд. 17. – С.401–428. 10. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи ; [Пер. с англ. О.В. Захарова]. – М.: Прогресс, 1985. – 2-е изд.– 312 с. 11. Семенюк Е.П. Філософія сучасної науки і техніки / Е.П. Семенюк, В.П. Мельник. – Львів: Світ, 2006. – 152 с. 12. Тарасенко Н. Природа, технологія, культура. Філософсько-мирозрենчеський аналіз / Н. Тарасенко. – К.: Наукова думка, 1985. – 255 с. 13. Філософія науки і техніки: Методичні вказівки для магістрів всіх спеціальностей / Укл.: В.Л. Петрушенко, Б.Т. Домбровський, Г.В. Сігунов, Ю.Г. Шадських, О.Ю. Чурсінова. – Львів: Вид-во НУ"Львівська політехніка", 2006. – 28 с.

УДК 100.7.165.0

Степан Іваник

Національний університет "Львівська політехніка"

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ФІЛОСОФІВ В НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЬСЬКОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ТОВАРИСТВА У 1910–1939¹ рр. (у межах досліджень Львівської філософської школи)

© Іваник С., 2010

На основі детального опрацювання звітів з наукових засідань Польського філософського товариства у Львові у 1910–1939 рр. досліджено участь у них українських філософів. Результати дослідження вказують на необхідність перегляду доцільності наукового вживання терміна «Львівсько-Варшавська школа».

Ключові слова – Львівсько-Варшавська школа, Львівська школа, Варшавська школа, Польське філософське товариство.

Ivanyk S., Participation of Ukrainian Philosophers in Scientific Activity of Polish Philosophical Society in 1910-1939 (Within the framework of studies of Lviv-Warsaw School).

On the base of detailed elaboration of reports on scientific sittings of the Polish Philosophical Society in L'viv in 1910-1939 a participation in them of Ukrainian philosophers is researched. According to the author, results of research indicate the need to review the feasibility of scientific using of the term "L'viv-Warsaw School".

Keywords – L'viv-Warsaw School, L'viv School, Warsaw School, Polish Philosophical Society.

1895–1939 рр. – це роки існування у Львові знаменитої філософської школи, заснованої видатним польським філософом Казімежем Твардовським. У світовій філософській літературі прийнято у зв'язку з цим говорити про так звану "Львівсько-Варшавську філософську школу". Термін цей, однак, увійшов в ужиток вже після Другої світової війни, до цього ж часу, натомість,

¹ Часові рамки періоду дослідження зумовлені роком вступу (1910) до ПФТ першого українця – Степана Балея, і роком припинення існування товариства у Львові (1939).